

Zvěstovatelka apokalypsy.

Oriana Fallaci a reflexe její tvorby v českém publicistickém diskursu počátku 21. století

Marie Šedivá Koldinská

HARBINGER OF THE APOCALYPSE. ORIANA FALLACI AND REFLECTIONS OF HER WORK IN EARLY 21ST CENTURY CZECH JOURNALISTIC DISCOURSE

This paper focuses on reflections of the work of world-famous journalist and writer Oriana Fallaci (1929–2006) in Czech journalism after 2001. Fallaci went down in the history of journalism primarily as the author of interviews with prominent politicians and reports from the majority of armed conflicts during the latter half of the 20th century, as well as for her rejection of political correctness in her communications. After the terrorist attacks on 11th September 2001 she adopted an uncompromisingly critical stance towards Islam, which she incorporated in the text of *The Rage and the Pride*, a work that provoked conflicting reactions in Czech journalism, from impartial references on the subject to the adoption of personal stances by Czech authors with personal experience of life in European countries with substantial Muslim minorities and interpretation of Fallaci's opinions in terms of veneration for European conservative values.

KEYWORDS:

Oriana Fallaci; 11th September 2001; anti-Islamism; Czech journalism

Bilancování mnohasetletého střetávání křesťanství a islámu nabízí velmi pestrý obraz, v němž však lze i přes veškerou jeho heterogenost a nejednoznačnost vysledovat dvě dominantní linie. První z nich představuje idea vzájemné snášenlivosti a respektu mezi křesťany a muslimy, často patrná už v hlubokém středověku.¹ Jakkoli se idea tolerance — ve smyslu vnímání odlišnosti jako civilizační hodnoty — rodí až v období osvícenství,² nepochybně jí předcházela myšlenka koexistence, schopnosti relativně bezproblémového soužití komunit navzájem velmi odlišných. Je zde však i druhá ze zmíněných profilujících linií, charakterizujících stýkání a potýkání křesťanství a islámu prakticky od samého počátku. Tím je vzájemná nesmiřitelná averze. V kontextu evropského myšlení, rostoucího z ideových tradic křesťanského Západu, se zformovala do konceptu antiislamismu, jehož některé argumenty se vyznačují překvapivou neměnností. Lze se tak setkat s obdobnými myšlenkami, zacílenými na samu podstatu islámu — či v konkrétnějším smyslu na charakter Koránu — na počátku 17. století stejně jako o čtyři sta let později.

Impulsem k monotematickému číslu tohoto časopisu se stalo čtyřsetleté výročí vydání *Antialkoránu*³ Václava Budovce z Budova (1551–1621),⁴ díla reagujícího na teh-

1 Srov. např. studii Martina Nejedlého v tomto čísle časopisu.

2 Srov. např. Milan MACHOVEC (ed.), *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*, Praha 1995.

3 Noemi REJCHRTOVÁ (ed.), *Václav Budovec z Budova, Antialkorán*, Praha 1989.

4 Noemi REJCHRTOVÁ, *Václav Budovec z Budova*, Praha 1984.

dejší vleklé války mezi Osmanskou říší a křesťanskou Evropou a pregnančně odrážejícího myšlenkový svět českobratrského intelektuála předbělohorské doby. Impulsem k mé studii se naproti tomu stala snaha postihnout téma mnohem užší — totiž reflexi tvorby novinářky a spisovatelky Oriany Fallaci (1929–2006), reagující na teroristické útoky na New York a Washington z 11. září 2001, v soudobém českém publicistickém diskursu. I když tyto osobnosti dělí časová propast čtyř staletí, je to právě jejich způsob protiislámsky zacílené argumentace, který umožňuje výstižně dokumentovat neměnnost určitého způsobu uvažování. Hluboce věřící příslušník Jednoty bratrské⁵ a přesvědčená ateistka⁶ se totiž setkávají právě v rovině tezí, které používají, ale také v rovině obav, které vedou jejich uvažování různými cestami ke stejnému cíli. Tím je katastrofická vize islamizace křesťanství (u Budovce), respektive islamizace Evropy (u Fallaci).

„Než v Alkoránu, tak jakž ten nejhloupější (i odpolu blázen pozná), jsou tak přes-příliš hloupé a nechutné lži, že sama lež kdyby mluviti měla, musela by se za takové lži stydět...“, píše Václav Budovec z Budova v díle vydaném roku 1614.⁷ „Ať hledám jak chci, najdu jen Proroka s jeho svatou knihou, která se zdá pomatená i tam, kde opisuje z Bible, evangelií, tóry a helénistických myslitelů...“, konstatuje Oriana Fallaci v roce 2001.⁸ Okázalý despekt vůči Koránu (ale stejně tak i vůči proroku Muhammadovi či islámské kultuře a civilizaci jako takové) je vlastní oběma citovaným autorům. Je zřejmé, že Oriana Fallaci — částečně vědomě, částečně jistě i nevědomě — navazovala ve svém velmi ostré kontroverze vyvolávajícím díle na zakořeněnou tradici evropského antiislamismu, který je zde přítomen po mnoho staletí. Mění se pouze intenzita, s níž se v různých obdobích projevuje v přímé závislosti na tom, nakolik silně je v dané době islám pocítován jako bezprostřední nebezpečí pro kulturu a civilizaci Evropy.⁹

V patrně nejvyhrocenější podobě formulovala aktuální pocit ohrožení euroatlantické civilizace po útocích z 11. září 2001 právě Oriana Fallaci; jakkoli v dalších měsících a letech následovaly další reakce v podobném duchu, její hlas zazněl nejdůrazněji už proto, že byl první a že patřil jedné z nejvýraznějších osobností moderní žurnalistiky. Připomeňme zde alespoň ve stručnosti biografické údaje Oriany Fallaci — je to potřebné tím spíše, že její velmi rozsáhlé dílo bylo doposud zpřístupněno v překladech do češtiny jen ve velmi omezené míře.¹⁰

5 Srov. Noemi REJCHRTOVÁ, *Rytíř v božské komedii*, in: táž (ed.), *Václav Budovec z Budova, Antialkorán*, s. 7–30.

6 Srov. Oriana FALLACI, *Hněv a hrdost*, Praha 2011, např. s. 60 a 99.

7 N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Václav Budovec z Budova, Antialkorán*, s. 38.

8 O. FALLACI, *Hněv a hrdost*, s. 65.

9 Souhrnně srov. Franco CARDINI, *Evropa a islám*, Praha 2004. Pro české prostředí pak Jiří BEČKA — Miloš MENDEL, *Islám a české země*, Praha 1998; Miloš MENDEL — Bronislav OSTŘANSKÝ — Tomáš RATAJ, *Islám v srdci Evropy. Vlivy islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí*, Praha 2007.

10 Česky doposud vyšly jen dvě knihy Oriany Fallaci — *Hněv a hrdost* (Praha 2011) a *Síla rozumu* (Praha 2014). Už roku 1970 však vyšla slovensky její kniha o americkém vesmírném programu *Se il sole muore* (pod názvem *Ak zomrie slnko*).

Oriana Fallaci se narodila 29. června 1929 ve Florencii. Její italský původ — a možná ještě více její vypjatý citový vztah k rodnému Toskánsku — představuje jednu ze stěžejních cest k pochopení jejího díla. Přinejmenším stejně důležité je však i její rodinné zázemí a intenzivní vědomí mnogogenerační rodinné tradice, silně pronuté s významnými událostmi italských dějin. Fallaci dokázala s okázalým patosem připomínat zásadové a neochvějné postoje svých vzdálených předků, z nichž některé znala jen z vyprávění,¹¹ stejně jako statečnost svých rodičů a svého strýce, účastníků italského protifašistického odboje.¹² Do něj se ostatně jako čtrnáctiletá zapojila i Oriana Fallaci a tato zkušenost ji poznamenala na celý život. I když po válce začala studovat medicínu, brzy bylo zřejmé, že se vydá ve šlépějích svého strýce, novináře Bruna Fallaciho.

Prostřednictvím reportáží z klíčových válečných konfliktů druhé poloviny 20. století se Oriana Fallaci nesmazatelně zapsala do dějin žurnalistiky. Jako válečná zpravodajka působila ve Vietnamu, v Pákistánu, ale také v Libanonu a v řadě zemí Blízkého a Středního Východu i v Jižní Americe. Snad nejcharakterističtějším rysem jejího stylu psaní se stala nejen precizní faktografická příprava na každou reportáž či rozhovor, ale také vypjatě subjektivní vnímání všeho, co zaznamenávala a komentovala.¹³ Ve stejném duchu pojímala četná interview, jejichž originalita jí přinesla nemenší proslulost než reportáže z míst válečných konfliktů. I když připravila řadu rozhovorů s osobnostmi z uměleckého světa (Federico Fellini, Sean Connery ad.), těžiště jejího zájmu systematicky směřovalo k politikům a státníkům (Jásir Arafát, Willy Brandt, Indíra Gándhíová, ajatolláh Chomejní, Muammar Kaddáfí, Robert Kennedy, Henry Kissinger, Golda Meirová, Haile Selasie, Lech Wałęsa ad.). Ke zpovídaným osobnostem velmi často přistupovala nikoli jako k partnerům v dialogu, jejichž myšlenky a postoje chce detailněji poznat a pochopit, nýbrž jako k protivníkům, s nimiž se musí utkat (a v ideálním případě nad nimi zvítězit, tj. přimět je k překvapivým výrokům, zpravidla pramálo využitelným k vylepšení obrazu dané osobnosti před veřejností). Dvojnásob to platí o reprezentantech muslimských zemí.

Pověstným se stal skandální průběh jejího interview s ajatolláhem Chomejním.¹⁴ Při rozhovoru s Jásirem Arafátem Fallaci striktně odmítla Arafátovu tezi, že „jejich“ kultura je nadřazena té západní. „Jaký smysl má respektovat ty, kteří nerespektují nás? Co je úctyhodného na ochraně jejich kultury, pokud nějakou mají, když oni naši kulturou jen pohrdají? Chci chránit svou kulturu, ne jejich, a rovnou vám říkám, že mám raději Danta Alighieriho, Shakespeara, Goetha, Verlaina, Walta Whitmana a Leopardiho než Omara Chajjáma,“ napsala v této souvislosti.¹⁵ Bylo by však zavá-

11 O. FALLACI, *Hněv a hrdost*, s. 100 a 105.

12 *Hněv a hrdost* obsahuje tuto dedikaci: „Mrtvým z 11. září, mým rodičům Edoardovi a Tosce Fallaciovým, kteří mě naučili říkat pravdu, a mému strýci Brunovi Fallacimu, který mě naučil o ní psát.“ O. FALLACI, *Hněv a hrdost*, s. 11.

13 „Když jsem malíř a dělám tvůj portrét, tak mám snad právo tě namalovat jak chci, ne?“ Citováno dle Jitka POLANSKÁ, *Lidi, budíček!*, Reflex, 13. 12. 2001.

14 Viz např. <https://iransnews.wordpress.com/2011/05/26/oriana-fallacis-interview-with-khomeini-1/> [náhled 16. 11. 2014].

15 O. FALLACI, *Hněv a hrdost*, s. 61.

dějící pokládat ji za novinářku přistupující zaujatě pouze k muslimům. Když kupříkladu Henry Kissinger vzpomínal, jak se v zápalu diskuse s Orianou Fallaci přirovnal ke kovbojovi, označil to za největší lapsus, jehož se kdy ve vztahu k médiím dopustil; kritiku a jedovaté posměšky musel snášet dlouhé měsíce po zveřejnění tohoto rozhovoru.¹⁶

Svůj specifický způsob psaní neuplatnila Fallaci jen v žurnalistické praxi, ale i jako autorka knih, pro něž zpravidla čerpala náměty ze zkušeností válečné zpravodajky. Čtrnáct knih, jež napsala, bylo přeloženo do jedenatřiceti jazyků; prodaly se miliony výtisků. Obávaná a útočná reportérka, jejíž texty spolehlivě zvedaly náklad všech novin i časopisů, do nichž přispívala, se sice stala respektovanou osobností novinářského světa, ale také oblíbeným terčem nenávislných reakcí těch, kteří nesdíleli její ostře vyhraněné názory a nekompromisní soudy. Fallaci pro své oponenty užívala označení „cikády“; dávala tím najevo, že jejich názorům nepřikládá o nic větší význam než zvukům obtížného hmyzu. Ve skutečnosti však dovedla i po desetiletích emotivně líčit skutečná i domnělá příkoří, jimiž jí ztrpčovali život její názoroví protivníci. Dlužno dodat, že zlomyslnost jejích oponentů občas překročila všechna tabu. K mírnějším výrokům na její adresu patří slova italského zpěváka Jovanottiho, přesvědčeného pacifisty, který ji v jedné své písni charakterizoval jako „novinářku a spisovatelku, která miluje válku, protože jí připomíná dobu, kdy byla mladá a krásná.“¹⁷ Fallaci se také dočkala „inovované“ podoby svého jména („Orhyena“ místo Oriana).¹⁸ Zřejmě nejbrutálnější útoky si vzaly na mušku její vážný zdravotní stav. Vášnivá kuřačka Fallaci, která po dlouhá léta se střídavými úspěchy vzdorovala rakovině plic, se o sobě dočetla, že její odvaha veřejně říkat nepopulární a obecně nepřijatelné myšlenky pramení z toho, že je už stejně „jednou nohou v hrobě.“¹⁹ Zareagovala příznačně: „Je pravda, že nepluji oceánem zdraví, ale chcípáci mého druhu nakonec pohřbívají ty zdravé. Nezapomínejte, že jsem se jednou vrátila živá z márnice, kam mě odhodili jako mrtvolu.“²⁰

Vlekly boj s rakovinou byl jedním z hlavních důvodů, které extrémně činorodou novinářku přiměly stáhnout se do soukromí. Fallaci, která střídavě žila ve svém domě v Toskánsku a na newyorském Manhattanu, si za své útočiště zvolila New York. Rozhodnutí upřednostnit Spojené státy před rodnou Itálií nebylo náhodné; Fallaci sice nikdy nepožádala o americké občanství, ale city, které chovala ke své „druhé vlasti“ byly stejně intenzivní jako její láska k Itálii. Byla to ovšem Itálie, kde patetické vlastenectví, které velmi upřímně — byť možná až přepjatě — projevovала Oriana Fallaci, působilo v lepším případě nemístně a v horším případě směšně. Fallaci byla natolik bystrou pozorovatelkou, že si tuto skutečnost nejen uvědomovala, ale zároveň i chá-

16 Viz např. http://archiviostorico.corriere.it/2007/settembre/10/Fallaci_contro_Kissinger_aveva_ragione_co_9_070910072.shtml [náhled 16. 11. 2014].

17 Viz <http://www.antiwarsongs.org/canzone.php?id=467> [16. 11. 2014], dále též např. http://www.corriere.it/Primo_Piano/Spettacoli/2006/09_Settembre/27/jova.shtml [náhled 16. 11. 2014].

18 Srov. např. Santo L. ARICÒ, *The Unmasking of Oriana Fallaci*, Pittsburgh 2013, s. 198.

19 O. FALLACI, *Hněv a hrdost*, s. 36.

20 Šlo o masakr v Mexico City v roce 1968. Viz též pozn. 19.

pala, že nejde o specificky italský, ale daleko spíše obecně evropský problém. Jejímú naturelu byla bližší atmosféra ve Spojených státech; opětovně se v tom utvrdila po 11. září 2001. Osudné ráno tohoto dne trávila ve svém domě uprostřed Manhattanu; vše, co cítila a prožívala po teroristických útocích na Světové obchodní centrum, následně vtělila do žánrově obtížně zařaditelného textu nazvaného *Hněv a hrdost*,²¹ který sama označila jako „kázání“. Je jistou ironií osudu, že k sepsání jejích myšlenek ji přiměl Ferruccio de Bortoli, šéfredaktor milánského deníku *Corriere della Sera*.²² V Itálii, k jejímž současným obyvatelům měla Fallaci značně ambivalentní vztah, tak 29. září 2001 poprvé vyšel text, vydaný hned v prosinci 2001 knižně a následně přeložený do mnoha jazyků.

Vášnivá slova světově proslulé novinářky okamžitě vyvolala — zejména v Evropě — smršť vzrušených reakcí napříč politickým spektrem. Autorka, jež své myšlenky formulovala tvrdě, jednoznačně a nekompromisně, ale zároveň se nebála patosu a sentimentu, totiž vědomě rezignovala na sebemenší úsilí o politickou korektnost ve vyjadřování. Zcela se tak odchýlila od dominující linie soudobé americké i evropské publicistiky. Nesmlouvavá kritika islámu jí obratem přivodila nejen nařčení z rasismu a islamofobie či označení za agentku sionismu, ale také několik žalob včetně volání po oficiálním zákazu jejího textu. Dvě italské muslimské organizace jí veřejně pohrozily smrtí; jedna z nich navíc požadovala, aby na ni byla — podobně jako na Salmana Rushdieho — uvalena fatva.

Hněv a hrdost není příjemnou četbou pro nikoho z těch, na něž se autorka „kázání“ obrací. Spílá těm, s nimiž měla neshody odjakživa („takzvané“ pravici i „takzvané“ levice, ale také feministkám, homosexuálům či „podvodníkům z roku 1968“ a jejich dnešním dědicům — rozuměj aktérům tehdejších studentských revolt a aktivistům vystupujícím dnes proti globalizaci).²³ Na mušku si bere i mnohé politiky, jimž přisuzuje podíl viny za současný stav Evropy a za její neschopnost čelit islámské rozpínivosti. Nekompromisně účtuje se Silviem Berlusconiem, Jacquesem Chiracem, ale kupříkladu i s Tonym Blairem (byť si cení toho, že se postavil Usámovi bin Ládínovi s rozhodností, která ostatním evropským představitelům chyběla). Velmi tvrdá slova pak volila na adresu papeže Jana Pavla II. Snad právě zde je nejvíce patrné, že Oriana Fallaci neváhala vyslovit krajně nepopulární myšlenky bez ohledu na následky; ne-přízeň, již vyvolala kritika samotného papeže, nesmírně oblíbeného zdaleka nejen v Itálii, se dala předpokládat. Stejně nesmlouvavá dokázala být Fallaci k institucím, o jejichž smyslu a poslání přinejmenším pochybovala (Evropská unie, Organizace spojených národů). Nejdůkladněji se pak zabývala deprimující společenskou atmosférou ve své milované Itálii a nejpádňější — a zároveň nejpřesvědčivější — kritická slova směřovala ke svým vlastním krajanům. Neopomněla ale dodat, že obdobná situace panuje i v ostatních evropských zemích.

Povšechně zasvěcený čtenář musí nabýt dojmu, že Oriana Fallaci si bezvýhradně nevážila ničeho a nikoho (snad s výjimkou dalajlámy; na setkání s ním dokázala vzpomínat s odzbrojující upřímností a neskrývaným okouzlením).²⁴ Takový dojem by však

21 *La rabbia e l'orgoglio*, resp. *The Rage and the Pride*.

22 Ferruccio de BORTOLI, *Předmluva*, in: O. Fallaci, *Hněv a hrdost*, s. 5–10.

23 O. FALLACI, *Hněv a hrdost*, s. 119.

24 *Tamtéž*, s. 82–86.

byl zavádějící. Intenzivní vztah ke Spojeným státům, v nichž našla druhý domov, a především láska k Itálii i fascinace její kulturou a historií byly v případě autorky, proslulé sžíravou skepsí, bezesporu nepředstírané. S tím úzce souvisel i její vztah ke křesťanství. „Díky bohu jsem ateistka,“ prohlašovala o sobě, avšak ze vztahu k západokřesťanské kultuře a zejména ke katolictví ve smyslu vědomí vlastních civilizačních kořenů se dokázala vyznávat natolik procítěně, že se v těch slovech nepochybně poznalo mnoho „ateistů“ jejího druhu.²⁵ Jestliže Janu Pavlovi II. vyčítala slabost vůči islámskému světu, jeho nástupce hodnotila podstatně příznivěji. V rozhovoru pro *The Wall Street Journal*, publikovaném v létě 2005,²⁶ vysoce ocenila esej *Když Evropa nenávidí sama sebe*,²⁷ který Benedikt XVI. napsal o rok dříve ještě jako kardinál, a dokonce citovala jeho myšlenky o Západu, který „již nemá sám sebe v oblibě, ve své vlastní historii nyní vidí jen to, co je politováníhodné a destruktivní, zatímco není dále schopn vnímat to, co je velké a čisté.“²⁸ Dodejme, že k této eseji se vyslovil v opačném duchu než Fallaci například Václav Bělohorský, který se současně zamyslel i nad apely k „západnímu vlastenectví“.²⁹ Fallaci soudila, že je to právě Ratzinger (papeže důsledně označovala jeho občanským příjmením), kdo by mohl významně přispět k záchraně Evropy před hrozbou islamizace.

Přístup ve stylu „padni komu padni“ snoubící se s vyhraněnou subjektivitou, který Fallaci vždy volila při psaní o konfliktních tématech, někdy pochopitelně vyústil do problematičtějších — a současně snadno napadnutelných — tvrzení. Vodu na mlýn svým oponentům hnala Fallaci především bagatelizací celé arabské kultury a jejím velmi povrchním srovnáváním s kulturou křesťanského Západu.³⁰ Způsob, jímž se vypořádávala kupříkladu s Koránem,³¹ nápadně připomíná čtyři století starou argumentaci evropských vzdělavců, zděšeně reagujících na osmanskou expanzi, ohrožující jih, východ a částečně i střed kontinentu. Nejde o podobnost čistě náhodnou, uvážíme-li, že mnozí pozorovatelé včetně výše zmíněného Václava Budovce z Budova, burcující v 16. či 17. století tehdejší křesťanský svět k obraně před muslimy,³² byli daleko více rozčarováni pasivitou svých krajanů a souvěrců a jejich neochotou čelit islámské rozpínavosti než představou přímého střetu s Alláhovými vyznavači.³³ Zákonitě se tak naskytá zneklidňující otázka — měli pravdu oponenti Oriany Fallaci, kteří

25 Srov. pozn. 6.

26 Srov. Tunku VARADARAJAN, *Prophet of Decline. An interview with Oriana Fallaci* — [http://www.diegori.it/InfoReview/Prophet%20of%20Decline-An%20interview%20with%20Oriana%20Fallaci\(Tunku%20Varadarajan,June2006\).pdf](http://www.diegori.it/InfoReview/Prophet%20of%20Decline-An%20interview%20with%20Oriana%20Fallaci(Tunku%20Varadarajan,June2006).pdf) [náhled 8. 12. 2014].

27 Srov. Joseph RATZINGER, *If Europe hates itself*, *Avvenire*, 14. 5. 2004 — <http://www.comunioneliberazione.org/articoli/eng/RatzAvv140504.htm> [náhled 8. 12. 2014].

28 Viz pozn. 27.

29 Václav BĚLOHRADSKÝ, *Být vlastencem Západu?*, *Právo*, 18. 9. 2004.

30 O. FALLACI, *Hněv a hrdost*, zvl. s. 63–69.

31 Viz pozn. 8.

32 Z českého prostředí srov. např. Jaroslav PÁNEK (ed.), *Jan Zajíc z Házmburka, Sarmacia aneb Zpověď českého aristokrata*, Praha 2007.

33 Souhrnně srov. Marie KOLDINSKÁ — Ivan ŠEDIVÝ, *Válka a armáda v českých dějinách. Sociohistorické črty*, Praha 2008, zvláště s. 198–203.

jí vyčítali účelové zacházení s fakty, bagatelizaci komplikovaných témat a extrémně netolerantní postoj k islámu, tak anachronický v konfrontaci s ideou multikulturalismu, jež na přelomu tisíciletí ještě stále představovala v euroatlantickém prostoru ideový mainstream? Anebo se blížila pravdě spíše nekompromisní novinářka, argumentující občas stejně jako Evropané raného novověku, jejichž strach před muslimy byl zcela opodstatněný? A měla-li Oriana Fallaci pravdu, nebylo to právě proto, že dokázala pojmenovat realitu stejně syrově a jednoznačně jako její dávní předchůdci?

Nahlížíme-li na *Hněv a hrdost* v kontextu tradice evropského antiislamismu — a zvolme zde jako referenční příklad již výše uváděný *Antialkorán* Václava Budovce z Budova — nalezneme u obou autorů shodnou motivaci k jejich výrookům. Tou je strach ze ztráty tradičních hodnot. Budovce děsila islamizace křesťanství a toto nebezpečí si uvědomoval dvojnásob silně jednak jako křesťan, jednak jako člen Jednoty bratrské, jež i v tehdejší českém převážně nekatolickém prostředí představovala menšinovou církev. Obával se, že pro křesťanství by přímá konfrontace s islámem byla stejně zhoubná jako pro Jednotu bratrskou přímá konfrontace s katolictvím — a přitom by stačilo, kdyby šlo o konfrontaci čistě ideovou, neboť víra tolerantnější k lidským slabostem je pro průměrného věřícího zpravidla atraktivnější než víra, která na něj klade přísnější požadavky.³⁴ Fallaci děsila islamizace Evropy a opět šlo o emoci svým způsobem zdvojenou; prožívala ji totiž v širším smyslu jako příslušnice euroatlantického civilizačního okruhu, v užším smyslu pak jako Italka. Patetické vlastenectví Američanů, ještě umocněné v důsledku 11. září, v kontrastu k atmosféře v Itálii, kde „ideály leží na smetišti“,³⁵ představovaly v jejím uvažování jen jednu stranu mince. Tou druhou byl ideový nihilismus Evropanů ostře kontrastující s fanatismem muslimů, činícím islám přitažlivým nejen pro generace potomků někdejších přistěhovalců narozené už v Evropě, ale kupříkladu i pro etnické Italy.³⁶ Jak už bylo naznačeno výše, oba autoři, byť oddělení časovou propastí čtyř století, nakonec dospívají ve svých myšlenkách různými cestami ke stejnému závěru. Žádné společenství — ať už jde o menšinovou církev, křesťanskou komunitu v nejširším smyslu slova, o národ či o stát — nemá perspektivu, jestliže rezignovalo na ideje, které měly konstitutivní význam pro jeho vznik a existenci.

Hrozba „muslimské invaze“, před níž Oriana Fallaci ve svém „kázání“ tak rozvážně varovala, není samozřejmě otázkou novou, jejíž aktuálnost by si světová veřejnost uvědomila až v okamžiku zřícení věží Světového obchodního centra. O „střetu civilizací“ psal Samuel Huntington³⁷ v reakci na teorii Francise Fukuyamy o „konci dějin“³⁸ už počátkem devadesátých let minulého století. Celá problematika je ale pod-

34 K tomu srov. N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Rytíř v božské komedii* in: táž (ed.), Václav Budovec z Budova, *Antialkorán*, s. 26–28.

35 O. FALLACI, *Hněv a hrdost*, s. 15.

36 O. FALLACI, *Síla rozumu*, zvláště s. 69–70 a 194.

37 Samuel P. HUNTINGTON, *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*, Praha 2001. Huntingtonův článek *The Clash of Civilizations* vyšel poprvé roku 1993, stejnojmenná kniha pak roku 1996.

38 FRANCIS FUKUYAMA, *Konec dějin a poslední člověk*, Praha 2002. Fukuyamova esej *The End of History?* je z roku 1989, kniha z ní vycházející pak z roku 1992.

statně mnohovrstevnatější, než aby ji bylo možné zúžit na konfrontaci zmíněných dvou tezí; není ostatně bez zajímavosti, že Huntingtonovu představu civilizačního střetu implicitně odmítli mimo jiné Ian Buruma a Avishai Margalit, autoři souboru esejí o okcidentalismu, zkoumající „Západ očima nepřátel“.³⁹ Buruma a Margalit přicházejí s tezí, že — řečeno slovy Martina Hály, autora předmluvy k českému vydání jejich knihy — „okcidentalismus jako démonizace Západu a západní modernity je globální a nadčasový fenomén, který se projevuje v různých obdobích v různých částech světa, včetně Západu samotného.“⁴⁰ Britsko-holandský japanolog a sinolog Buruma a profesor filozofie na Hebrejské univerzitě v Jeruzalémě Margalit se tak pozoruhodně přiblížili výše citovaným myšlenkám Benedikta XVI., o nichž s velkým respektem hovořila i Oriana Fallaci.

Novinářka, která svým *Hněvem a hrdostí* přerušila dlouhé mlčení, se rozhodla nemlčet ani k událostem následujících měsíců a let. V roce 2002 čelila ve Francii a ve Švýcarsku žalobám, vyvolaným domněle rasistickými výroky v knize *Hněv a hrdost*, soudní jednání však nakonec nevedla ke stažení knihy z prodeje. Roku 2004 dokončila další knihu *Síla rozumu*.⁴¹ Text odeslala svému nakladateli bezprostředně po teroristických útocích na Madrid, k nimž došlo v březnu 2004; knihu připsala památce obětí. *Síla rozumu* není textem o nic méně emocionálním než *Hněv a hrdost*, avšak autorka tentokrát používá podstatně více konkrétních údajů dokládajících její tvrzení včetně statistických dat. Znovu se vrací i k tématu politicky korektního vyjadřování. „Jestliže vykřikujete nestoudnosti o Američanech,“ píše Fallaci, „nazýváte je ‚vrahy a nepřáteli lidské rasy‘, pálíte jejich vlajky, na fotografie jejich prezidentů kreslíte svastiky, a ještě lépe, oslavujete 11. září, nic vám nehrozí. Naopak, takové hanebnosti budou považovány za projev odvahy. Vymezíte-li se však stejně vůči islámu, skončíte za mřížemi.“⁴²

Síla rozumu opět vyvolala bouřlivou odezvu. Asi největší medializace se dočkal soudní proces vyvolaný žalobou, již na Orianu Fallaci za hanobení islámu podal muslimský konvertita Adel Smith, předseda Italské islámské strany (sám byl roku 2005 odsouzen za výpady proti katolické církvi a papeži; rovněž požadoval odstranění krucifixů ze stěn školy, kam chodil jeho syn, i ze stěny nemocničního pokoje, kde se léčila jeho matka; ve druhém případě krucifix dokonce vlastnoručně vyhodil z okna). Soudce Armando Grasso z Bergama přijal jeho žalobu proti Oriane Fallaci jako odůvodněnou; italský ministr spravedlnosti Roberto Castelli vzápětí označil toto rozhodnutí za útok na svobodu projevu. Vlna solidarity s novinářkou vyústila v sepisování petic na její podporu, kterou jí kromě „řadových“ občanů nyní projevovala i část elit. V letech 2005–2006 získala Fallaci několik oficiálních ocenění, z nichž nejvýznamnější v podobě zlaté medaile za zásluhy jí udělil tehdejší italský prezident Carlo Azeglio Ciampi. Spisovatelka ho však nemohla převzít osobně; vzhledem k opětnému útoku své choroby do Itálie nepřicestovala.

39 Ian BURUMA — Avishai MARGALIT, *Okcidentalismus. Západ očima nepřátel*, Praha 2005.

40 Martin HÁLA, *Střet generalizací. Orientalismus, okcidentalismus a kulturní klišé*, in: I. Buruma — A. Margalit, *Okcidentalismus*, s. 11.

41 *La Forza della ragione*, resp. *The Force of Reason*. Česky vyšla tato kniha až roku 2014 (viz pozn. 10).

42 O. FALLACI, *Síla rozumu*, s. 25.

Postupující onkologické onemocnění i rozčarování nad vývojem současného světa přiměly Orianu Fallaci k symbolickému účtování se životem. V knize, kterou pojala jako interview sama se sebou, hovoří celoživotní silná kuřačka jak o svém boji s rakovinou, tak o „morální rakovině“ rozežírající současnou Evropu.⁴³ Dnešní dobu přirovnává k epoše předcházející druhé světové válce. Fallaci se ovšem nestáhla do soukromí ani po publikování této symbolické „závěti“. Teroristické útoky v Londýně v červenci 2005 pochopila jako potvrzení svých dřívějších tezí; po zveřejnění karikatur proroka Muhammada v Dánsku opět vášnivě kritizovala lpění na politické korektnosti.

Těžce nemocná novinářka a spisovatelka, jíž někteří z jejích kritiků prorokovali brzký konec už před lety, zemřela po dlouhém boji s rakovinou 15. září 2006 v nemocnici ve Florencii. „Držte mě prosím za ruku, ale se zpovědí nepočítejte,“ řekla prý florentskému arcibiskupovi, který s ní sdílel poslední chvíle. Až do konečného okamžiku tedy zůstala — jak sama říkala — „díky bohu ateistkou“. O hlubokém respektu Oriany Fallaci ke katolické církvi a především pak k Benediktovi XVI. však svědčí skutečnost, že Papežské lateránské univerzitě odkázala svou knihovnu. Ironií osudu umírala právě ve dnech, kdy muslimské země ovládla vlna demonstrací usilujících — nakonec úspěšně — o veřejnou omluvu papeže Benedikta XVI. za citaci výroku, jímž údajně urazil islám.⁴⁴

Třináct let po událostech, které inspirovaly vznik knihy *Hněv a hrdost*, a osm let po smrti její autorky jsou názory Oriany Fallaci stále vrcholně aktuálním příspěvkem do diskusí o vztahu euroatlantické civilizace a islámu. Sama kniha se mezitím stala svého druhu historickým pramenem; dodnes pregnantně ilustruje šok, který prožívala americká a následně i evropská společnost tváří v tvář vědomí své vlastní zranitelnosti. „Kázání“ Oriany Fallaci čtené s odstupem třinácti let od svého vzniku však zároveň dokumentuje posun, jímž zvláště Evropa v uplynulé dekádě prošla. Některé myšlenky, v roce 2001 politicky nekorektní a neúnosně provokativní, se mezitím opatrně přesunuly do roviny politického mainstreamu. Německá kancléřka Angela Merkelová otevřeně prohlásila, že pokusy vytvořit v její zemi multikulturní společnost selhaly. Britský premiér David Cameron vystoupil s konstatováním, že Velká Británie musí v přístupu k přistěhovalcům nahradit pasivní toleranci aktivním a silným liberalismem. Šéf nizozemské Strany svobody a bojovník proti radikálnímu islámu Geert Wilders stanul před soudem kvůli obvinění z vyvolávání nenávisti a urážení etnické a náboženské skupiny (tedy z obdobných činů, které byly kladeny za vinu i Oriane Fallaci), byl však zbaven všech obvinění a osvobozen.

V českém prostředí, kde konfrontace s radikálními formami islámu stále představuje marginální téma, zůstává diskuse o hranicích politické korektnosti, perspektivách či slepých uličkách multikulturalismu či o „střetu civilizací“ omezena na zain-

⁴³ Oriana Fallaci *intervista sé stessa — L'Apocalisse*. Česky tato kniha z roku 2004 dosud nevyšla.

⁴⁴ Srov. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/5353774.stm> [náhled 18. 12. 2014]. Srov. též úplný text přednášky včetně poznámkového aparátu, kterou pronesl Benedikt XVI. na univerzitě v Řezně, v jejímž rámci tato citace zazněla — http://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=6581#_ftn3 [náhled 18. 12. 2014].

teresované komunity (server *Eurabia.cz*)⁴⁵ a jednotlivce.⁴⁶ Česky ovšem vyšly zásadní texty reflektující tuto tematiku prostřednictvím mezních událostí (zavraždění Thea van Gogha),⁴⁷ ale také očima těch, kterých se táž tematika bezprostředně týká buď pro jejich muslimský původ,⁴⁸ anebo pro jejich dlouhodobou zkušenost z prostředí, jehož původní charakter se především v důsledku přistěhovalectví totálně proměnil.⁴⁹ Vědomí kulturní a civilizační odlišnosti islámu se přitom i v českých médiích stává čas od času předmětem diskusí a poměrně vypjatých výměn názorů — příkladem z poslední doby může být debata o vhodnosti či nevhodnosti zahalování muslimských studentek, rezonující v roce 2014 především na stránkách celostátních deníků s přestávkami po několik měsíců.

Také reflexe názorů Oriany Fallaci v prostředí současného českého publicistického diskursu představuje marginální téma — avšak v důsledku reakcí české publicistiky na *Hněv a hrdost* a na otázky, které toto dílo otevřelo, se islám stal v našem prostředí opět tématem, o němž lze hovořit jinak než v neutrálním duchu. Lze přitom vysledovat tři vlny výraznějšího zájmu o její tvorbu. První představují přímé ohlasy na sepsání eseje *Hněv a hrdost* a časově spadají do posledního čtvrtletí roku 2001.⁵⁰ Druhé tvoří ohlasy na úmrtí Oriany Fallaci a většinou vznikly rovněž v posledním čtvrtletí roku 2006.⁵¹ A konečně zatím poslední citelnější zájem o její názory patrný v tištěných i elektronických médiích se objevil po roce 2011, kdy vyšla kniha *Hněv a hrdost* česky.⁵² Současně lze rozlišit čtyři typy reflexe jejích vyjádření (být často omezené právě na onu do nedávna jedinou⁵³ česky dostupnou esej). Jde jednak o texty pouze referující, zpravidla spojené s aktuálním sdělením o autorce či o jejím díle a v návaznosti na aktuální situaci (české vydání knihy, úmrtí Oriany Fallaci atp.) informující i o dalších detailech, zejména životopisného charakteru. Vedle těchto neutrálně laděných a fakticky jen referujících textů se pak objevují i reakce jednoznačně akceptující názory Oriany Fallaci, stejně jako texty její názory ostře negující. Posledním — čtvrtým — typem reakcí jsou pak komentáře vůči

45 Srov. <http://eurabia.parlamentnilisty.cz/default.aspx> [náhled 6. 12. 2014].

46 Např. Miloš Zeman v rozhovoru pro týdeník *Reflex* komentoval názory Oriany Fallaci velmi pozitivně (4. 8. 2011); v českých politických kruzích se však předmětem jakékoli širší reflexe nestaly, a to ani po vydání *Hněvu a hrdosti*, resp. *Síly rozumu*.

47 Ian BURUMA, *Vražda v Amsterdamu. Smrt Thea van Gogha a meze smířlivosti*, Praha 2010.

48 Např. Ibn WARRAQ, *Proč nejsem muslim. Nekompromisní kritika islámského fundamentalismu*, Praha 2005; Ayaan HIRSÍ ALÍ, *Rebelka. Odvrácená strana islámu*, Praha 2008. Autor užívající pseudonym Ibn Warraq pochází z muslimské rodiny, ale sám se charakterizuje jako „sekulární humanista“. Ayaan Hirsí Alí je Somálka s nizozemským občanstvím a bývalá nizozemská poslankyně.

49 Srov. např. Benjamin KURAS, *Jak zabít civilizaci*, Praha 2011; Thilo SARRAZIN, *Německo páchá sebevraždu. Jak dáváme svou zemi všanc*, Praha 2011.

50 Srov. např. pozn. 13.

51 Srov. např. Barbora OSVALDOVÁ, *Oriana Fallaciová*, *Reflex*, 5. 10. 2006.

52 Nemohla jsem už souhrnně charakterizovat případné reakce na české vydání *Síly rozumu*, která vyšla v době dokončování této studie. Prozatím se objevila pouze jedna obsáhlejší recenze této knihy — srov. Jiří PEŇÁS, *Přijímám válku, vedu válku*, *Lidové noviny*, 12. 11. 2014.

53 Srov. pozn. 10.

Fallaci vesměs velmi vstřícné, avšak přizpůsobující její názory takové vizi světa, kterou zastává sám příslušný publicista.

Není příliš překvapivé, že postoje velmi podobné těm zastávaným Orianou Fallaci — tedy kritické vůči idejím multikulturalismu, usilovně politicky korektnímu vyjadřování a obecně co nejhovívavějšímu chování evropské společnosti vůči muslimům — zastávají publicisté, kteří mají sami přímou zkušenost ze života v západoevropských městech s početně výraznými muslimskými minoritami (např. Benjamin Kuras, Karel Hviždala atd.).⁵⁴ Jednoznačně pozitivního přijetí se pak jejím názorům dostává na serveru *Eurabia.cz*.⁵⁵ Negující texty naproti tomu pocházejí vesměs z pera autorů levicově orientovaných, byť někdy rovněž disponujících exilovou zkušeností (Václav Bělohorský), skeptických vůči víře v tradiční evropské hodnoty vlastní západokřesťanskému civilizačnímu okruhu.⁵⁶ Asi nejzajímavějším příkladem velmi silné identifikace s Orianou Fallaci v českém prostředí, interpretujícím ovšem její myšlenky v souladu s autorovým vlastním vnímáním světa, může být obsáhlý bilancující nekrolog z pera Romana Jocha.⁵⁷ Bombastický text, bohatý na kategorické soudy a cíleně provokující k diskusi, představuje Orianu Fallaci akcentováním těch jejích názorů, které zastávala na sklonku života; autor z ní tak fakticky dokázal udělat ikonu konzervativního myšlení. Nepřechází sice mlčením její myšlenky, které se do takového obrazu nehodí, připouští její ideový vývoj či spíše ideovou vyhraněnost, která nevyrostala z liberálního, konzervativního ani jiného uceleného způsobu uvažování, protože jejím zdrojem byla výhradně subjektivita samotné Oriany Fallaci — ale přesto zachází s interpretací jejího odkazu stejně subjektivně, jako přistupovala ke světu sama zesnulá novinářka a spisovatelka.⁵⁸ Je to však právě tento způsob zacházení s lidmi a s jejich myšlenkami, který činí z někdejších aktérů naší každodennosti historické osobnosti a umožňuje jim „vstupovat do dějin“. Právě takto totiž bývá počat „druhý život“ těch, jejichž myšlenkový potenciál je s to jejich pozemský život přesáhnout.

Stojí za zmínku, že i české prostředí, obecně velmi chudé na reflexi témat, jimiž se v závěru života přednostně zabývala Oriana Fallaci, se stalo bezděčnou kulisou proměny její knihy z žhavé aktuality v historický pramen. *Hněv a hrdost* měla totiž původně vyjít v Nakladatelství Lidové noviny v roce 2006, tedy k pětiletému výročí teroristických útoků z 11. září 2001. Vydání však zbrzdilo úmrtí autorky a následně vleklé dědické řízení, jehož předmětem byla přirozeně i autorská práva, a kniha nakonec vyšla až po dalších pěti letech, tedy v roce 2011. Zatímco na přebalu, již připra-

54 Např. Karel HVÍŽDALA, *Oriana Fallaci a islám*, Aktuálně.cz, 23. 10. 2006 — srov. <http://nazory.aktualne.cz/komentare/oriana-fallaciova-a-islam/r-i:article:267126/> [náhled 7. 12. 2014]. Srov. též pozn. 49.

55 Srov. pozn. 45. K tomuto serveru viz Martin HÁLA, *Strukturální a obsahová analýza serveru Eurabia.cz* (květen 2006) — http://aa.ecn.cz/img_upload/9e9f2072be82f3d69e3265f41fe9f28e/Eurabia_MKC_final.pdf [náhled 18. 12. 2014].

56 Srov. pozn. 29.

57 Roman JOCH, *Oriana Fallaci, RIP* (26. 9. 2006) — srov. <http://www.obcinst.cz/oriana-fallaci-rip/comment-page-1/> [náhled 7. 12. 2014].

58 Jochův nekrolog je datován 26. září 2006, tedy jedenáct dní po smrti Oriany Fallaci.

veném pro vydání původně plánované na rok 2006, byl záběr hořících věží Světového obchodního centra a citace autorčiny věty o morální povinnosti v určitých životních okamžicích nemlčet,⁵⁹ finální verze přebalu z roku 2011 už byla pojata mnohem komorněji — je na ní detail části autorčiny tváře z umělecky stylizované portrétní fotografie. Vstup Oriany Fallaci mezi protagonisty dějin 20. století pak zpečetilo její prozatím první ztvárnění v hraném filmu — objevila se v životopisném snímku Andrzeje Wajdy o Lechu Wałęsowi, kde byly přímo využity pasáže z rozhovoru, který s ním pořídila roku 1981.⁶⁰ Tvorba Oriany Fallaci tak žije dál vlastním životem a vstupuje do obecného povědomí i takto zprostředkovanými cestami. Není sporu o tom, že zvláště *Hněv a hrdost* zůstane natrvalo jedním z nejvyhraněnějších a nejoriginálnějších hlasů, bez nichž si již nikdy nebude možné představit tvář světové žurnalistiky na samém počátku třetího tisíciletí — a to bez ohledu na to, nakolik vstřícně, odmítavě či dezinterpretovaně bude tento text nadále přijímán.

RESUMÉ:

This paper focuses on reflections of the work of world-famous journalist and writer Oriana Fallaci (1929–2006) in Czech journalism after 2001. Fallaci went down in the history of journalism primarily as the author of interviews with prominent politicians and reports from the majority of armed conflicts during the latter half of the 20th century, as well as for her rejection of political correctness in her communications. After the terrorist attacks on 11th September 2001 she adopted an uncompromisingly critical stance towards Islam, which she incorporated in the text of *The Rage and the Pride*. This was first published at the end of September 2001 in the Milan daily *Corriere della Sera*; it was soon published in an extended version as a book and translated into many languages. Here Fallaci clearly formulated her views on Islamic terrorism, the indifference and passivity of European political and intellectual elites in the face of “Islamic expansion” and the deepening antagonism between a number of Western European countries and the USA.

The Rage and the Pride did not come out in Czech translation until 2011, but as soon as it was published it provoked conflicting reactions in the Czech media. A number of authors reacted strongly to Fallaci's hard-hitting views (and in a broader sense to the general subject of multiculturalism on the one hand and the “confrontation of civilizations” on the other) in the spirit of the media mainstream characteristic of domestic journalism, i.e. as if to issues that might well need to be “reported” to the public at home, but which do not so much concern the Czech Republic as other European countries with substantial Muslim minorities. This issue was reflected in a different way by authors

59 „V životě však nastávají okamžiky, kdy se mlčení stává hříchem a mluvení nutností. Občanskou povinností, morální výzvou, závazným rozkazem, kterému se nemůžeme vyhnout.“ (O. FALLACI, *Hněv a hrdost*, s. 19).

60 Wałęsa. *Man of Hope*, resp. *Wałęsa. Człowiek z nadziei* (rež. Andrzej Wajda, 2013). Hrála ji italská herečka Maria Rosaria Omaggio, která — pomineme-li výjimečnou fyzickou podobu se slavnou novinářkou — dovedla její ztvárnění k dokonalosti mimo jiné i tím, že používala při natáčení filmu magnetofon, na který svá interview nahrávala Fallaci, vypůjčený od jejího bratrance, kouřila tytéž cigarety, jaké měla počátkem osmdesátých let v oblíbené Fallaci atd. — podrobněji <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Wloska-aktorka-naplanie-filmu-Andrzeja-Wajdy-miala-osobiste-rzeczy-Oriany-Fallaci,wid,15952373,wiadomosc.html> [náhled 7. 12. 2014].

who indeed had a Czech background, but who also had long-term experience of life in countries with a Muslim community. A particular type of reflection (and to some extent, reception) of Fallaci's views was then formulated by those journalists who interpreted her method of argument as a way of critically squaring accounts with the European political mainstream (i.e. the multiculturalism that was still accepted by the majority, however hesitantly) and at the same time as an opportunity to revere European conservative values.

Thirteen years after *The Rage and the Pride* was written and eight years after its author's death, European and Czech journalism have been affected by factors that were hard to conceive in 2001, e.g. the variously interpreted "Arab spring" and above all the fact that the foremost European politicians have given up on the idea of multiculturalism. The programmatic rejection of political correctness might well still be merely provocative, but it is no longer an ignorable position (cf. Thilo Sarrazin). As a result of Czech journalists' reactions to *The Rage and the Pride*, as well as to the questions which this work raised, Islam has again become a subject that can be spoken about here in a manner that is not neutral.

Doc. Mgr. Marie Šedivá Koldinská, Ph.D., vedoucí Semináře raně novověkých dějin ÚČD FF UK. Zabývá se dějinami raného novověku v evropském kontextu a historickou pamětí ve druhé polovině 20. století (marie.koldinska@sendme.cz).